

УДК 331.101.6

Гончаров Ю.В.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

Тенденції і проблеми аналізу продуктивності праці в цілому по економіці та за деякими видами промислової діяльності

Goncharov, YV,

PhD, Professor, Head of Department of Management, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv

Trends and concerns analysis of labor productivity in the whole economy and in some types of industrial activity

Резюме.

У статті здійснено розрахунки показника продуктивності праці, проаналізовано тенденції зміни продуктивності праці протягом останніх років в Україні, виявлено проблеми її динаміку та запропоновано заходи щодо підвищення продуктивності праці в цілому по економіці та за деякими видами економічної діяльності.

Резюме.

В статье осуществлено расчеты показателя производительности труда, проанализированы тенденции изменения производительности труда на протяжении последних лет в Украине, выявлены проблемы ее динамики и предложены мероприятия по повышению производительности труда в целом по экономике и по некоторым видам экономической деятельности.

Summary.

Presents the calculations of the index of productivity, analyzed trends in productivity in recent years in Ukraine, the revealed problems fall and proposed measures to increase productivity in the economy as a whole and in some important economic activities in the article.

Ключові слова: *економічне зростання, макроекономічні показники, продуктивність праці, фактори виробництва.*

Keywords: *economic growth, macroeconomic indicators, labor productivity, factors of production.*

Актуальність проблеми. Підвищення продуктивності праці є головним чинником подолання економічного спаду, забезпечення стійкого і потужного економічного зростання та зростання рівня життя населення.

Теоретична значимість дослідження продуктивності праці обумовлена тим, що економічна наука в цілому досліджує шляхи найбільш ефективного використання ресурсів для задоволення потреб суспільства. При цьому значна увага належить праці, як визначальному фактору виробництва.

Протягом років незалежності України у органів влади ослабла увага до показника продуктивності праці як до індикатора соціально-економічних процесів, як до одного з основних макроекономічних показників. До сих пір існують ще проблеми з методичним забезпеченням його розрахунку, аналізом взаємовпливів і взаємозв'язків з іншими соціально-економічними показниками. Щодо прогнозування цього показника, то така робота взагалі не проводилась в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми дослідження. Різні аспекти цієї проблеми досліджували: В. Беседін, О. Грішнова, В. Дієсперов, А. Колот, А. Щербаков, Р. Яковлев, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Г. Куліков, А. Ревенко, М. Семікіна та інші вчені. Разом з тим, все ж залишаються невирішеними проблеми механізму системного впливу на підвищення продуктивності праці і в тому числі особливостей оцінки на макроекономічному рівні та за видами економічної діяльності.

Метою статті є проаналізувати тенденції продуктивності праці на макрорівні та за деякими важливими видами економічної діяльності та окреслити коло проблем, що призвели до зниження рівня цього показника в Україні.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття продуктивності знайшло віддзеркалення в працях багатьох зарубіжних учених-економістів. Так, К. Маркс визнавав продуктивною тільки працю. Капітал і земля – два «класичні» чинники виробництва були виключені із списку продуктивних, основними показниками добробуту нації визнавалися кількість внесеної праці і її продуктивність. Ідею продуктивності як джерела добробуту виділив Адам Сміт, обґрунтувавши необхідність залучення до «продуктивних» галузей не тільки сільського господарства, але також промисловості і торгівлі. П. Друкер та Д. Синк продуктивність розглядали як результативність, яка характеризує ступінь досягнення стратегічних цілей і завдань. Більшість вітчизняних фахівців (Барановська В.А., Болдичев А.Г., Волошина С.В., Мельников В.А., Могілат І.М.) розглядають поняття «продуктивність» як «продуктивність праці». Таким чином, у сучасній економічній науці триває переосмислення ролі поняття продуктивності у зв'язку з глобальними змінами в структурі економік розвинених країн, їх переходом у постіндустріальну епоху.

Філософське значення продуктивності, мабуть, найбільш повно було визначено в 1959 році Комітетом продуктивності при Європейському агентстві по проблемах продуктивності: «продуктивність це першу чергу, стан розуму. Це відношення до світу, яке припускає безперервне вдосконалення всього сушого. Це переконаність у тому, що сьогодні краще, ніж учора, а завтра краще, ніж сьогодні, людина може виконувати будь-яку роботу. Врешті-решт, продуктивність припускає безперервність зусиль по пристосуванню економічної діяльності до умов, що постійно змінюються, застосування нових теорій і методів. Це тверда віра в прогрес людства» [1, с. 22]. На основі досліджень сутності продуктивності праці робиться висновок, що це основний показник ефективності економіки, але роль його в економічній політиці повинна бути змінена.

Після півторарічного періоду кризового спаду, українська економіка протягом 2010-2011 років демонструвала позитивну динаміку зростання. Макроекономічні параметри до початку 2012 року залишалися сприятливими: за період 2010-2011 роки реальний ВВП зріс на 9,5%, подолавши більше половини від кризового падіння; дефіцит бюджету за підсумками 2011 року становив прогнози 2,7% ВВП року (проти 4% ВВП у Євросоні, 8,9% у Японії та 10% ВВП у США); а інфляція з її 4,6% за підсумками 2011 року була нижчою тільки у дефляційному 2002 році. Проте у 2012 році темпи зростання значно уповільнилися і наблизились до нуля. За таких умов в 2012 р. не було досягнуто докризового рівня 2007 року, в той час, як світова економіка його суттєво перевищує.

Посилення у другій половині 2012 року дії негативних процесів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, відобразилося на показниках діяльності майже всіх галузей економіки. Основними галузями, які сформували погіршення економічної динаміки стали: промислове виробництво, будівництво та транспорт, сільське господарство, а збереження низького рівня кредитування стало додатковим негативним фактором.

Негативні процеси позначились на падінні продуктивності праці в цілому в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Продуктивність праці в цілому по економіці України

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Продуктивність праці, в цінах 2007 р., тис. грн/особу	34,5	35,3	31,1	32,3	33,9	33,9
Рівень продуктивності праці до 2007 р., %	100	102,3	90,7	93,7	98,3	98,3

Джерело: Розрахунки за даними Держстату України [2]

Як видно з табл. 1, рівень продуктивності праці в 2012 році відносно 2007 року склав 98,3% і падіння триває до тепер. Достатньо вагомий вплив на падіння продуктивності праці в цілому здійснили кризові процеси в промисловому секторі.

За підсумком 2012 року скорочення у промисловості становило 1,8%. На низьку виробничу активність світової економіки зниженням виробництва відреагували експортоорієнтовані галузі та галузі інвестиційного спрямування, зокрема падіння у машинобудуванні становило 6,0%, у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – 5,2%.

У промисловості формується майже 30% ВВП України. Тут зосереджено понад 35% основного капіталу і використовується більше третини валових інвестицій. Пріоритетність розвитку галузей промисловості України впливає також з того, що з року в рік у цій сфері формується 40-45% прибутків. Причому 70-80% цих обсягів отримують підприємства переробної промисловості, у тому числі на підприємства металургійної галузі та з виробництва готових металевих виробів. На галузь з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів припадає більше половини цих прибутків, або 12-14% прибутків переробної промисловості [2].

Головною причиною низького рівня продуктивності праці в промисловості є також зношеність основних виробничих засобів, використання зношеної техніки і застарілих технологій. Такі висновки підтверджені в дослідженнях вітчизняних науковців [3; 4]. Зношена техніка потребує своєчасної заміни, оскільки не забезпечує високу якість продукції. Проте ситуація змінюється повільно, інвестиції на технічне переозброєння промислових підприємств виділяються в обмежених обсягах. Це впливає на зростання продуктивності праці, яка залежить від обсягів та темпів переоснащення активної частини основних виробничих засобів, що повинно забезпечуватися прискореними темпами машинобудування. Тому потрібно сприяння держави насамперед підприємствам саме цієї галузі як локомотива вітчизняної промисловості.

У свою чергу, добувна галузь є невід'ємною складовою промислового комплексу, оскільки не тільки забезпечує значну частку випуску валової продукції (за даними Державної служби статистики України, частка добувної промисловості у загальному обсязі становила 12,7% у 2011 р.), створює робочі місця (близько 15% зайнятих у промисловості задіяні у добувній галузі), але й має експортну спрямованість і є джерелом істотних надходжень до бюджету [2].

За розрахунками продуктивність праці у добувній промисловості (у розрахунку на 1 зайнятого, в порівнянних цінах 2007 року) у 2012 році зросла до 75,5 тис. грн., що складає 124,7% до рівня 2007 року, та є вищою порівняно з її рівнем у переробній промисловості (табл. 2).

Продуктивність праці у добувній промисловості

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.
ВДВ			
у фактичних цінах, млн. грн.	65551	87077	90467
відсотків до попереднього року	104,5	108,3	102,5
у цінах попереднього року, млн. грн.	62 728	80 404	88 260
+, - до попереднього року, млн. грн.		17 675	7 857
у цінах 2007 року, млн. грн.	30386	32912	33736
Чисельність зайнятих (на базі гармонізованої оцінки), тис. осіб	479	479,4	446,7
відс. до попереднього року	101,3	100,1	93,2
Продуктивність праці зайнятих у фактичних цінах, тис. грн./особу	136,8	181,6	202,5
у цінах попереднього року, тис. грн./особу	131,0	167,7	197,6
відс. до попереднього року		128,1	117,8
у цінах 2007 року, тис. грн./особу	63,4	68,7	75,5
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	446	445	434,2
відсотків до попереднього періоду	99,1	99,8	97,6
Продуктивність праці штатних працівників у фактичних цінах, тис. грн./особу	147,0	195,7	208,4
у цінах попереднього року, тис. грн./особу	140,6	180,7	203,3
відс. до попереднього року		128,5	112,5

Джерело: Розрахунки за даними Держстату України [2]

Аналіз дозволив виокремити найбільш суттєві проблеми галузі, що обмежують реалізацію потенційних можливостей зростання продуктивності праці в добувній промисловості, зокрема:

1. Неприятливі загальноекономічні умови, що пов'язані з подоланням наслідків світової економічної кризи 2008-2009 рр., які призвели до збільшення питомої ваги збиткових підприємств;
2. Недостатній рівень нормативного регулювання у гірничодобувній промисловості [5];
3. Низький рівень інноваційної діяльності, обумовлений обмеженістю державного фінансування науково-технічної діяльності.

Сировинна спрямованість виробничої структури, що задовольняє переважно потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від зовнішньоекономічної кон'юнктури, стримує розвиток внутрішнього ринку, обмежує національні можливості щодо розвитку економіки, призводить до виснажливого та нерационального використання природних ресурсів, забруднення і деградації довкілля.

Результати розрахунків продуктивності праці у переробній промисловості наведено у табл. 3.

Продуктивність праці у переробній промисловості

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.
ВДВ			
у фактичних цінах, млн. грн.	158483	166382	180086
відсотків до попереднього року	109	102,9	96,5
у цінах попереднього року, млн. грн.	145 397	161 693	186 618
+, - до попереднього року, млн. грн.		16 296	24 925
у цінах 2007 року, млн. грн.	117541	120904	116695
Чисельність зайнятих (на базі гармонізованої оцінки), тис. осіб	2445	2317	2337,4
відс. до попереднього року	100,4	94,8	100,9
Продуктивність праці зайнятих у фактичних цінах, тис. грн./особу	64,8	71,8	77,0
у цінах попереднього року, тис. грн./особу	59,5	69,8	79,8
відс. до попереднього року		117,4	114,4
у цінах 2007 року, тис. грн./особу	48,1	52,2	49,9
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	1884	1861	1831
відсотків до попереднього періоду	99,9	98,8	98,4
Продуктивність праці штатних працівників у фактичних цінах, тис. грн./особу	84,1	89,4	98,4
у цінах попереднього року, тис. грн./особу	77,2	86,9	101,9
відс. до попереднього року		112,6	117,3

Джерело: Розрахунки за даними Держстату України [2]

Як видно з табл. 3, у 2012 р. продуктивність праці в переробній промисловості становила 49,9 тис. грн. на зайнятого, що у відсотках до попереднього періоду складає 114,4%.

Основною причиною низького рівня продуктивності праці в переробній промисловості є низький рівень і неякісна капіталоозброєність. Зростання вартості основних засобів, які вводяться в дію, порівняно з темпами переоцінки наявних, зумовило перевищення коефіцієнтів надходження та введення виробничих потужностей над коефіцієнтами вибуття. Накопичення основних засобів замість прискорення процесу їх заміни, низькі обсяги інвестицій у промисловість, недостатні обсяги вибуття та заміни зношених основних засобів призвели до уповільнення відтворювальних процесів і накопичення у галузі фізично та морально застарілого обладнання.

Однією з важливих видів економічної діяльності є легка промисловість, яка взможе послабити імпортозалежність в економіці України. Пріоритетність легкої промисловості для економіки країни визначається: значною ємністю внутрішнього ринку (40-50 млрд. грн. щорічно); високим рівнем доданої вартості (до 50%); споживанням шкірсировини, вовни, льону, хімічних матеріалів, що є вітчизняною продукцією; низькою енергоємністю виробництва (1-3% валових витрат) і незначним впливом на екологію; забезпеченням значної кількості

висококваліфікованих робочих місць в усіх регіонах України.

Продуктивність праці за видами промислової діяльності, враховуючи відсутність статистичних даних щодо ВВП і кількості зайнятих за видами промислової діяльності, доцільно розраховувати як відношення обсягу реалізованої промислової продукції виду промислової діяльності до кількості його штатних працівників. Результати таких розрахунків у легкій промисловості показано в табл. 4.

Таблиця 4

Продуктивність праці у легкій промисловості

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.	8530	9973	8060
Індекс промислової продукції, відсотків до попереднього року	108,9	107,7	94,5
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	97	99	97
Індекс середньооблікової кількості працівників, відс. до попереднього року	105,4	102,1	98
Продуктивність праці, у фактичних цінах (на базі обсягу промислової продукції і середньооблікової чисельності штатних працівників), тис. грн./особу	87,9	100,7	83,1
Індекс продуктивності праці (на базі індексу промислової продукції), % до попереднього року	103,3	105,5	96,4

Джерело: Розрахунки за даними Держстату України [2]

З табл. 4 видно, що індекс продуктивності праці в легкій промисловості не має стабільної динаміки. В 2012 р. він становив 96,4% порівняно з 2011 роком. У даний час ефективність підприємств галузі досить низька: товари, які випускають підприємства легкої промисловості України, значно поступаються за якістю і кількістю продукції розвинених країн; порівняно низька продуктивність праці; вищі в галузі, порівняно зі світовим рівнем, витрати на виробництво продукції.

Повільні темпи розвитку легкої промисловості, а в останній час і її стагнація, спричиняють зниження конкурентоспроможності економіки України, що зумовлено низкою проблем: високою часткою імпортованих товарів легкої промисловості, що ввозяться за заниженою митною вартістю та контрабандою, створюючи недобросовісну конкуренцію на ринку; недостатньою купівельною спроможністю населення; високою собівартістю вітчизняних товарів легкої промисловості; недоступністю довгострокових кредитів; відсутністю виробництва в Україні спеціалізованого обладнання та запасних частин до нього; різким скороченням сировинної бази та повною залежністю текстильної промисловості від імпортованої сировини; відсутністю цілісної державної політики до консолідації коштів державного бюджету, власних коштів підприємств, а також кредитів і залучених інвестицій;

відсутністю рівних умов для великих підприємств і малого бізнесу щодо оподаткування; недостатньо привабливими умовами стосовно залучення інвесторів для динамічного розвитку легкої промисловості; відсутністю бюджетного фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт на розробку нових технологій; низькою заробітною платою робітників галузі; різким зниженням притоку молодих кадрів на підприємства [6]. Галузь втрачає свої позиції на вітчизняному ринку, що зумовлює нагальну необхідність її реформування.

В даній статті розглянуто лише незначна частина проблем, пов'язаних з розрахунком та аналізом продуктивності праці, що є полем для подальших досліджень. Багато фахівців визнають, що основні причини уповільнення носять не зовнішній, а внутрішній характер. За таким ключовим показником як продуктивність праці ми відстаємо від провідних країн в три-п'ять разів.

Висновок. Враховуючи вагому значимість продуктивності праці для економічного розвитку, необхідно включити цей показник у число основних макроекономічних показників і встановлювати галузям і регіонам завдання щодо його покращення.

Список використаних джерел

1. Мельников В.А. Производительность экономической системы / В.А. Мельников // Экономика и производство. – 2008. – №7. – С. 19-23.
2. Статистична інформація. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Солдатенков В. В. Аналіз інвестиційного клімату України / В. В. Солдатенков, С.В. Федоренко // Економіка та держава. – 2005. – №5. – С.17–20.11.
4. Пітель Н. Я. Проблеми формування інвестиційного клімату України / Н. Я. Пітель [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Biznes/2010_3/2010/03/100315.pdf.
5. Орлова К.Є. Стан та перспективи розвитку підприємств добувної промисловості / К.Є. Орлова // Академічний огляд. – 2012. – №1(36). – С.102-107.
6. Концепція Державної цільової програми розвитку легкої промисловості на період до 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua>.

References

1. Mel'nikov V.A. (2008), "Proizvoditel'nost' jekonomicheskoy sistemy", *Jekonomika i proizvodstvo*. vol.7, pp. 19-23.
2. Statystychna informatsiia (2013) available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed February 2014).

3. Soldatenkov V. V. (2005), “Analiz investytsijnoho klimatu Ukrainy”, *Ekonomika ta derzhava. Vol.5*, pp. 17–20.

4. Pitel' N. Ya. “Problemy formuvannia investytsijnoho klimatu Ukrainy” available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum_/Biznes/2010_3_/2010/03/100315.pdf. (Accessed February 2010).

5. Orlova K.Ye. (2012), “Stan ta perspektyvy rozvytku pidpriemstv dobutnoi promyslovosti“, *Akademichnyj ohliad. vol. 1 (36)*. pp. 102-107.

6. “Kontseptsiiia Derzhavnoi tsil'ovoi prohramy rozvytku lehkoi promyslovosti na period do 2011”. available at: <http://industry.kmu.gov.ua>. (Accessed February 2011).